

HILVERSUMS HISTORIE

DR. PIETER WILLEM DE LANGE, 100 JAAR (VERVOLG)

door

Jan Lamme

In het vorige nummer motiveerden we de reden om bij wijze van uitzondering de geschiedenis van een lid van onze vereniging onder de aandacht te brengen. Maar de gelegenheid is ook heel bijzonder. Het gaat om de nestor van onze vereniging die op 10 maart 1987 100 jaar hoopt te worden en die ondanks die hoge leeftijd tot voor kort zeer waardevolle bijdragen aan de Gooise en Hilversumse geschiedenis leverde.

Beschreven we in het vorige nummer dan dit blad zijn jeugd en studietijd, dit keer gaat het over de periode van de promotie van Pieter Willem de Lange tot en met het moment waarop hij met pensioen ging.

Greta Kuiper

Het moet rond 1913 zijn geweest dat Pieter zijn huidige vrouw Greta Kuiper ontmoette. Zij studeerde farmacie en in het laboratorium werden de eerste contacten gelegd.

Greta, geboren in Amsterdam in 1890, was de dochter van de geneesheer-directeur van het Wilhelminagasthuis. Op het terrein van dat ziekenhuis stond ook het ouderlijk huis, een terrein waar je het gevoel kon hebben buiten te zijn en waar het goed spelen was. Ze vindt dat ze daar een heerlijke jeugd had. Na het gymnasium studeerde ze eerst drie jaar biologie. Met een aanvullende cursus scheikunde deed ze daarna haar candidaatsexamen biologie en farmacie. Dit laatste werd haar hoofdrichting waarin ze haar doctoraal examen deed. Na nog twee jaar deed ze het apothekers-examen (1915).

Greta en Pieter verloofden zich in 1916.

Promotie en huwelijk

Op 10 juli 1917 vond Pieters promotie plaats aan de Universiteit van Amsterdam op het onderwerp: "De inwerking van natriummethylaat op eenige P-chloorbenzolderivaten".

Bij de plechtigheid waren behalve promotor Prof. Holleman en de promovendus ook Greta, vrienden, familie en toekomstige schoonfamilie aanwezig.

Pieters promotie in juli 1917. Zittend van links naar rechts: mevrouw E. Kuiper-Vrendenberg (de aanstaande schoonmoeder), moeder C. de Lange-Tigler Wijbrandy, Dr. J. Kuiper (aanstaand schoonvader en geneesheer-directeur van het Wilhelminagasthuis te Amsterdam), Greta en Pieter op de sofa, Professor Holleman en vader P. de Lange. Van de staande personen is zus Nel de tweede van rechts en in uniform broer Klaas Tigler. De zussen van Greta zijn Cor, tweede van links en Ada, derde van rechts. De andere personen behoren tot de kennissen- en vriendenkring.

Het paar trouwde in datzelfde jaar en vestigde zich in Haarlem. Pieter had een baan gevonden als chemicus bij de papierfabriek in Velzen. Greta had al eerder in Haarlem een apotheek geopend. Haar vader steunde haar daarbij flink. Hij financierde woning en ruimte voor de apotheek zonder daarbij ooit huur te verlangen. Dat en haar handelsgeestmevrouw De Lange erkent dat ze die had - maakte van de huisapothek die ze van een arts overnam in enkele jaren een winstgevende onderneming. Die kon goed worden verkocht

toen het echtpaar in 1920 verhuisde. De reden voor die verhuizing lag echter in het aflopen van Pieters carrière in de papierindustrie.

De papierfabriek Van Gelder & Zonen

De ruim twee jaar die De Lange werkzaam was in de papierfabriek bestempelt hij zelf als ongelukkig. Externe oorzaken speelden daarbij een grote rol.

Voor de papierfabricage moet de grondstof cellulose uit hout worden geproduceerd. De harsachtige bestanddelen moeten daarbij uit de vezel worden verwijderd. Dat gebeurde door het koken in enorme cilinders met grote inhoud. In de restvloeistof die aanvankelijk werd geloosd zat suiker. Ongeveer 1% en de moeite waard om er uitgehaald te worden. Dat leek mogelijk met een gepatenteerde Belgische methode, waarbij die suiker eerst vergist werd en de daarbij ontstane alcohol afgedestilleerd werd. Van Gelder startte daarmee aan het begin van de eerste wereldoorlog (1914).

Toen Pieter kwam (1917) deugde de installatie niet. Koperen onderdelen die uit België moesten komen kwamen niet, omdat dit metaal voor de Duitse oorlogsindustrie werd gevorderd. Ook de Belgische vakman die volgens het contract bij de installatie zou assisteren, werd door de Duitsers vastgehouden. Toen moest Pieter de klus klaren met hulp van een technicus uit Schiedam, die ervaring had opgedaan in de jeneverstokerij. "Niets dan ellende" herinnert hij zich nu. "Als ik in Delft was opgeleid, dan had ik misschien meer begrip gehad hoe er met dit soort apparaten moest worden gewerkt, in Amsterdam had ik daar niets over gehad". Onverwachte lekkages en andere storingen maakten de werktijden vaak onaangenaam lang. Daar kwam dan nog het vermoeiende en tijdrovende reizen bij: per fiets naar het station, per trein naar Velzen, per roeiboot naar de fabriek en omgekeerd. Bovendien lange werkdagen, waarbij weinig tijd voor privé-leven over bleef. Zelfs de vrije zaterdagmiddag die in die tijd werd ingesteld, ging door de sores van de fabriek en de reis verloren.

De situatie groeide hem zo boven het hoofd, dat hij op een gegeven moment 'met een dolle kop' wegliep. Het leek raadzaam een tijdje vakantie te nemen. Een dokter in Blaricum bood de nodige geestelijke steun en na een maand ging het weer wat beter. Inmiddels werd hem door de fabriek toch ontslag aangezegd (oktober 1919), maar hij werd coulant behandeld. Zelfs het tantième aan het eind van dat jaar werd hem nog uitgekeerd.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek

Het vinden van een andere baan liep niet gesmeerd. Pieter kreeg roodvonk en onder die omstandigheden is het niet best solliciteren.

In mei 1920 kon hij echter beginnen bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in Den Haag. "Behalve van geboortenstatistiek had ik van mijn leven nog nooit van statistiek gehoord, maar toch kreeg ik de baan. Men zocht bij het CBS iemand die wat van chemie afwist".

In de oorlog was er een wet gemaakt die tegemoet kwam aan de wens van de geallieerden om de strategische goederen die Nederland binnenkwamen te registreren. De achterliggende gedachte was daarmee de doorvoer naar Duitsland vanuit ons (neutrale) land te voorkomen. De Nederlandse Overzee Trust werd opgericht om toezicht te houden. Niet alleen de ingevoerde grondstoffen moesten worden geregistreerd, maar ook hun toegevoegde waarde (toen een nieuw economisch begrip). In 1920 wilde men in wat aangepaste vorm met deze bedrijfsstatistiek doorgaan en voor dit onderdeel werd De Lange aangetrokken. Ambtelijke rang: hoofdcommies. Zo was hij voorlopig onderdak, maar hij is er blijven hangen tot hij in 1949 op eigen verzoek op wachtgeld werd gesteld.

Familieleven

Nog in Haarlem was in 1919 dochter Anneke geboren. De baan bij het CBS bracht een verhuizing naar Den Haag met zich

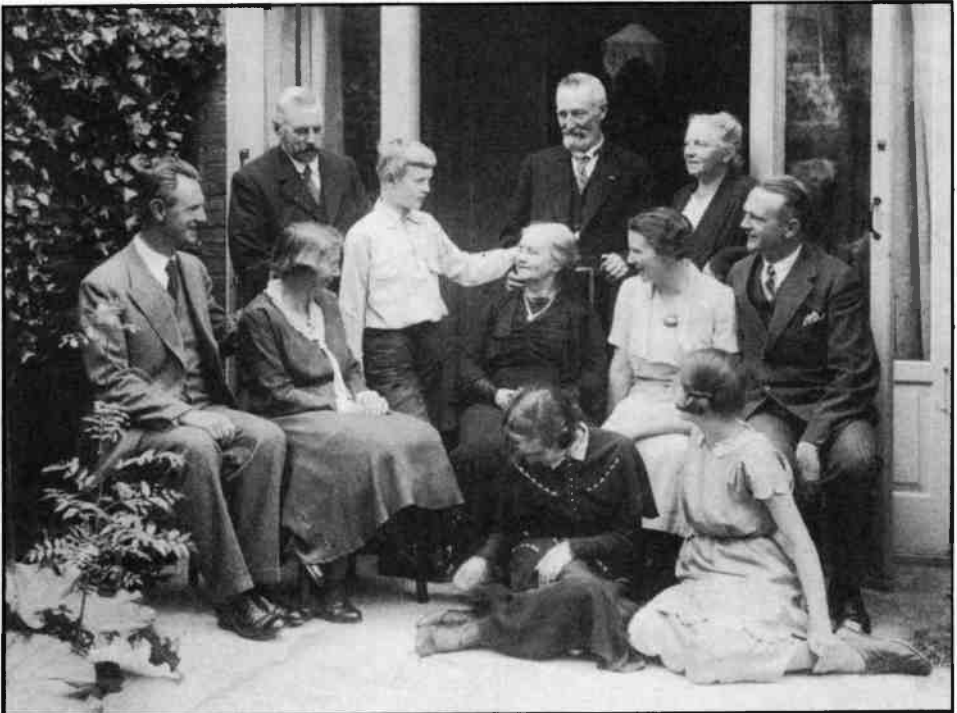

Foto uit 1924 te Den Haag. De Lange (met donkere baard) temidden van zijn gezin met schoonouders (rechts) en ouders. Dochter Anneke werd geboren in 1919 en zoon Jaap in 1921.

mee (1920). Daar werd in 1921 zoon Jaap geboren. De kinderen bezochten de Montessori Kleuter- en Lagere School. In 1926 kreeg mevrouw De Lange haar handen weer wat vrij om haar werk weer op te pakken. Ze werd provisor, hoofd van een apotheek die het eigendom van iemand anders is. Voor haar een ideale baan omdat ze niet altijd in de apotheek hoefde te zijn en vaak ook telefonisch kon worden geraadpleegd. Dit werk bleef ze doen tot 1937.

Het echtpaar leefde in die tijd naar eigen zeggen heel eenvoudig. Vakantie was beperkt tot twee weken per jaar. De kinderen werden dan ondergebracht bij de ouders en zij gingen dan bijvoorbeeld op bezoek bij een zuster in Duitsland en later met regelmaat naar het berggebied bij Chamonix in Frankrijk. Duur was zo'n vakantie niet in die tijd. 14 dagen Frankrijk kostte in 1924 f 200,-- herinnert mevrouw zich nog scherp. Die vakanties werden een soort

Moeder De Lange lijkt het middelpunt van een familiebijeenkomst aan de van Bleyswijkstraat te Den Haag aan het begin van de jaren '30. Rechts van haar zitten dochter Nel en zoon Klaas. Kleinzoon Jaap is hier ongeveer 10 jaar. Kleindochter Anneke zit op de voorgrond met een vriendin. Links het echtpaar De Lange-Kuiper. In de deuropening staan v.l.n.r. vader De Lange en de schoonouders, de heer en mevrouw Kuiper.

patroon. Men voelde zich daarbij wel bevoorrecht ten opzichte van andere mensen. Mevrouw meent echter dat ze het zich konden veroorloven door de manier waarop ze het huishouden bestierde. Dat werd met haar extra inkomen na 1925 nog gemakkelijker. Maar men moet zich daar geen overdreven voorstelling van maken. Zijn salaris als ambtenaar liep eerst wel geleidelijk op, maar in de crisistijd van de jaren '30 liep het ook weer terug. Het beeld van de ambtenaar met vaste aanstelling die comfortabel de crisis doorkomt vraagt om correctie. Onder Colijn werd drie keer een salariskorting van 10% doorgevoerd en in 1935 stond De Lange weer op hetzelfde salarisspeil waarmee hij in 1920 bij het CBS begon. Maar dank zij het dubbele inkomen en het economische huishoudbeleid van mevrouw konden men zich goed handhaven.

Voor de kinderen was het in de jaren '20 nog goed spelen op hun stille straat in het Statenkwartier. Ze hadden een 'vliegende Hollander' (dat is een vierwielige kar met handaandrijving). Mevrouw De Lange ging met een vriendin en hun gezamenlijke kinderen vaak naar de Scheveningse Bosjes waar de kinderen fijn op een zandvlakte konden spelen, terwijl hun moeders ondertussen stop- en verstelwerk deden. In de zomer liepen ze vaak naar Scheveningen waar vrienden een tent hadden op het strand. "We liepen ontzettend veel in die tijd" zegt mevrouw De Lange "Zondags wandelden we naar de duinen bij Café Meyendel. We rustten en dronken daar wat en gingen dan met de tram weer terug. Of we liepen met de kinderen langs het strand naar Katwijk (13 kilometer) en dat vonden we heel gewoon".

Traditioneel rolpatroon

De Lange bemoeide zich naar eigen zeggen weinig met de opvoeding. De arbeidsverdeling in het gezin zouden we nu typeren met een traditioneel rolpatroon: hij voor het werk, zij (ondanks haar deeltijdbaan) voor het huis en de opvoeding. En als hij al neiging had om zich met de opvoeding te bemoeien, dan nam zijn vrouw hem dat eigenlijk uit handen. De veronderstelling dat de kinderen groot waren voordat hij er erg in had vindt De Lange wat al te kras, maar hij kan zich niet herinneren bij veel opvoedkundige problemen betrokken te zijn geweest. Dat wordt door mevrouw De Lange bevestigd.

Na de lagere school bezochten de kinderen het Vrijzinnig Christelijk Lyceum. Bij de inschrijving trof het De Lange dat op die school kunsthistorische boeken ter inzage lagen en dat gaf hem goede hoop omdat hij daar zelf pas op latere leeftijd mee in aanraking gekomen was. De kinderen deden

Dochter Anneke verloofde zich in 1939 met Anton Engels, een student theologie.

aan muziek (piano en viool) en waren actief in de sport. Anneke speelde tennis, Jaap hockey.

Anneke deed in 1937 eindexamen gymnasium om in het voetspoor van haar moeder farmacie te gaan studeren. Ze trouwde met een predikant die later verbonden was aan een opleidingscentrum voor vormingswerkers. Ze is momenteel nog steeds actief. Ze studeerde vervolgens Italiaans, is tolk-vertaalster en geeft les in die taal. Zoon Jaap deed HBS examen in 1938 en studeerde daarna medicijnen. Na een zeer afwisselende carrière met een groot aantal jaren in de tropen, vestigde hij zich als anesthesist in Amsterdam. In het voorjaar van 1986 bereikte hij de pensioengerechtigde leeftijd.

Oorlooftijd

De familie De Lange woonde in een huurhuis in het Statenviertel van Den Haag, dat aan het eind van 1942 op last van de Duitsers werd ontruimd. Dat gebeurde voor de aanleg van verdedigingswerken tegen een mogelijke invasie. De kinderen waren inmiddels het huis uit en het echtpaar vond onderdak in het huis van Ds. Fetter, een Remonstrants predikant die woonde in de Riouwstraat.

Omstreeks dezelfde tijd verhuisde ook het CBS naar de voormalige krankzinnigeninrichting Hulp en Heil te Leidschendam.

Een plechtigheid in oorlogstijd. De Lange (met hoge hoed) tussen zijn vrouw en enkele tantes.

Het statistische werk ging gedurende de gehele oorlogstijd 'gewoon' door. Dat wil zeggen dat er bij het CBS de neiging bestond de Duitsers zo weinig mogelijk terwille te zijn. De samenwerking was stroef, maar er stonden ook belangen voor de bevolking op het spel die men probeerde te waarborgen.

De dienst had een aparte halte aan de spoorlijn Den Haag - Leiden. Na Dolle Dinsdag in september 1944 reed die trein niet meer en moesten de 1000 personeelsleden gebruikmaken van de Blauwe Tram. Bij een botsing tussen twee trams liep De Lange een zware hersenschudding op, die hem in de hongervinter zes weken te bed hield. Dan volgen er verhalen van hongertochten per fiets en lopend en van een zeer vermoeiende wandeling naar Amsterdam om hun ondergedoken zoon te bezoeken.

Een V-2 die onbedoeld in hun buurt viel liet geen ruit heel. Dat was vervelend. Een medebewoner van het huis, een

ambtenaar van Economische Zaken, wist ergens in een garage karton te staan die De Lange met een sleetje over de sneeuw opgehaald heeft en waarmee enkele kamers weer winddicht konden worden gemaakt. De bevrijding staat in hun geheugen gegrift. Vooral de voedsel-droppings die ze vanaf het balkon van hun kamer goed konden zien, heeft diepe indruk op ze gemaakt.

Pensioen en andere veranderingen

In hoeverre de oorlog een rol heeft gespeeld is niet duidelijk, maar na de oorlog veranderde het leven van de heer De Lange opmerkelijk. Constateerden we aan het eind van het eerste artikel dat de jonge Pieter meer gestuurd leek te worden dan doelbewust zijn eigen weg te kiezen, terugblikkend lijkt het hem dat er in zijn werkzame periode bij het CBS weinig veranderde in die houding. Zoals hij zelf zegt: "Ik was meer observator dan initiatiefnemer". Hij liet zaken over zich heenkomen zonder duidelijk stelling te nemen. Maar dat veranderde na de oorlog in de laatste fase van zijn werk bij het CBS. Het volgende voorval illustreert dat.

Onder het kabinet Schermerhorn benoemde de minister van onderwijs Prof. Van der Leeuw de directeur van het CBS, de latere Prof. Idenburg, tot een van zijn secretarissen-generaal. Deze kende de wisselvalligheden van het politieke leven. Hij aanvaardde daarom de benoeming op voorwaarde dat zijn post als directeur voor hem open zou worden gehouden. Er moest dus iemand voor de tijdelijke waarneming worden benoemd. Daarbij werd de fungerende onderdirecteur gepasseerd. Deze, een nog vrij jonge landbouwkundig-ingenieur van Wageningen, was tevens De Langes afdelingschef. Hij was niet alleen een zeer capabel man (hij had de landbouwstatistiek gereorganiseerd), maar werd door De Lange ook als mens zeer gewaardeerd. De benoeming schoot bij hem dan ook in het verkeerde keelgat. "Toen heb ik daartegen actie gevoerd onder mijn collega's, ofschoon ik daar niet in geoefend was. Het heeft dan ook niets opgeleverd". Maar het had wel indruk gemaakt binnen de ambtelijke kring.

Idenburg had een personeelsraad ingesteld voor het lagere personeel. Toen die raad op De Langes initiatief mede opengesteld werd voor de - in zijn afdeling vrij talrijke - leiders van werkgroepen, werd hij als zodanig voor zijn afdeling gekozen. Later werd hij ook nog voorzitter van een comité, dat bij de viering van het vijftigjarig bestaan van het CBS een geschenk aan de directeur zou aanbieden.

Ook in de persoonlijke sfeer vonden in die tijd schokkende gebeurtenissen plaats die de verandering markeren,

maar die hier verder onbesproken blijven. De Lange roerde zich in die tijd ook voor het eerst op politiek-maatschappelijk terrein. Van wijkhoofd voor de Partij van de Arbeid, leider van een zogenaamde 'Fakkeldragersclub' werd hij lid van het afdelingsbestuur.

Dr. Pieter Willem de Lange kort voordat hij het CBS zou verlaten om zich aan andere zaken te gaan wijden. Een portret van rond 1948.

In 1948 brak weer eens een krachtige bezuinigingsgolf los, die afvloeiing van een paar honderd collega-ambtenaren noodzakelijk zou maken. Tevens zou deze ingrijpende reorganisaties van de dienst meebrengen. Onvrede met deze gang van zaken deed De Lange besluiten tot een verzoek om op wachtgeld gesteld te worden. Dat gebeurde in 1949. In feite begon daarmee in zijn 63e levensjaar de laatste en misschien wel vruchtbaarste en gelukkigste periode in zijn leven, die zich bijna geheel in Hilversum afspeelde.

De Hilversumse periode is het onderwerp van het laatste artikel in deze serie, dat in het eerstvolgende nummer van dit blad zal verschijnen.